

NOTE EPIGRAFICE

DE

VICTOR-HENRICH BAUMAN

Nordul Dobrogii, atît de bogat în vestigii ale romanității, este mai puțin cunoscut sub aspect arheologic. Majoritatea cercetărilor și-au îndreptat atenția în special spre centrele de pe limesul danubian și de pe litoral, neglijînd așezările civile din interior, al căror rol în amplul proces de romanizare a acestor ținuturi abia poate fi intuit.

Colonizarea și redistribuirea proprietății funciare în teritoriul ocupat de romani au contribuit la apariția a numeroase așezări rurale, forme specifice de exploatare agrară și pentru majoritatea coloniștilor, romani și peregrini. Depistarea unui mare număr de astfel de așezări în nordul Dobrogii impune astăzi o cercetare arheologică organizată și sistematică în scopul elucidării unor probleme diverse din punctul de vedere al conținutului lor istoric.

Descoperiri fortuite, care parvin din aceste locuri, scot la lumină aspecte, nu de puține ori interesante, ale acestei inedite lumi care este cea a „satului” din nordul Dobrogii romane.

În cele ce urmează vom încerca să prezentăm cîteva piese epigrafice, descoperite în patru puncte situate în apropierea arterei de comunicație care taie aproximativ în două județul Tulcea, de la nord spre sud.

1. Muzeul Deltei Dunării, inv. nr. 465. Fragment de stelă funerară de marmură, rupt sus, jos și la stînga. A fost descoperit în apropierea satului Cataloi, jud. Tulcea, la punctul numit de localnici „Baia romană”, situat la 1 km sud-est de gară, într-o mică depresiune¹, unde linia de cale ferată a distrus o mare parte din vestigiile unei *villa rustica*. Dimensiuni : 0,54 × 0,52 × 0,14 m. Cîmpul scris era încadrat de un chenar profilat și

¹ Inscripția a fost găsită de săteni și adusă în curtea Școlii generale din Cataloi. În 1955 cadrele didactice au donat această frumoasă lespede funerară muzeului din Tulcea, unde se găsește și astăzi. Din punctul „Baia romană” au fost colecționate ulterior două piese ceramice pentru mozaic și cîteva țigle de factură romană executate în mediul rural local (M. D. D. Tulcea, inv. 364, 365, 156).

de o ghirlandă de frunze de laur în relief, lată de 4,80 cm, terminată² jos într-o *taenia*, ornament din care se păstrează o porțiune pe latura dreaptă.

Din inscripție se păstrează 8 rînduri fragmentare. Literele, îngrijit săpate, au dimensiuni care variază între 6 cm în r. 1. și 4,50—4,80 cm în celelalte rînduri. Cuvintele sînt despărțite prin frunze de iederă. După caracterele paleografice, inscripția se poate data în prima jumătate a secolului al II-lea.

..... NINA FIL
S VIX ANN XIIX
CAESIUS SATVR
NINVS ET
..... IVSEVTY
..... CONIV
..... EMERI
..... VERV...

..... [? et Caesia]
[Satur]nina fil [ia]
[eiu]s vix(it)ann(is) XIIX
Caesius Satur
ninus et
[? Cae]sius Euty
[ches] coniu
[gi et fil(iae) ben]e meri
[tis pos]ueru[nt]

Literele în legătură : r.1, IL; r. NN; cifra 18 a fost scrisă în modul mai puțin obișnuit — XIIX;

Relația de familie între cele două defuncte și persoanele care au pus stela funerară este destul de incertă; conform întregirii propuse de noi, în primele rînduri ale inscripției erau gravate numele mamei și al *Caesiei Saturnina*, fiica ei și a lui *Caesius Saturninus*; urmează numele lui [?Caes] IVS *Eutyches*, fiul sau libertul lui *Saturninus*. Inscripția atestă o familie de coloniști romani, probabil proprietarii *villa-ei rustica* de lângă Cataloi.

2. Muzeul Deltei Dunării Tulcea, inv. nr. 460. Fragment de stelă funerară din calcar sarmatic, extras din zidul de incintă al cetății de la Slava Rusă și achiziționat pentru colecțiile Muzeului din Tulcea în 1950². Fragmentul, rupt jos și la dreapta, are următoarele dimensiuni : 0,60 × 0,54 × 0,16 m. Cîmpul inscripției, păstrat pe o suprafață de 0,30 × 0,27 m, este încadrat de un chenar dublu; literele, păstrate parțial pe trei rînduri, sînt înalte de 8 cm în r. 1 și de 7 cm în r. 2.

D.M.
DVRIS.....
TI VIXA
.....

D(is) M(anibus)
Duris [es Bi—]
ti vix(it) a[nn(is)...]
.....

Numele defunctului, redat în sistemul onomastic „barbar”, adică nume cu patronim, este bine cunoscut în onomastica tracă și el a fost atestat într-o formă identică la *vicus Quintionis* : *Durisses Bithi*, unde ocupa funcția de magistrat al satului³. Acest nume apare la *vicus Quintionis*

² A fost adusă de Gr. Cuculis din Tulcea, pe atunci președinte al Comitetului de cultură și artă județean, de la care s-au cules și informațiile de mai sus.

³ V. Pârvan, *Histria*, VII, 1924, p. 55—56, n. 5. 46 (a. 149 e.n.); *CIL*, XVI, 158, a. 80 (Kamensko-Razgrad) : *pedili Durise Bithi f(ilio) Thrac(i)*; cf. D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, Viena, 1957, p. 157, unde se citează și o inscripție descoperită la Köln (*CIL*, XIII, 8311) : *M. Aemilius Durises eq(ues) al(ae) Sulp(iciae)*; *Bithus* cu variantele sale (*Bithys*, *Bitus*, *Vithus*, *Vitus*) este cel mai frecvent nume trac, atestat documentar în 360 de cazuri (cf. D. Detschew, *op. cit.*, p. 582 și 66—71, și I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, București, 1967, p. 162);

în mediu bessic, ceea ce ar putea constitui un indiciu asupra etnicului omonimului său de la Slava Rusă.

3. Muzeul Deltei Dunării Tulcea; inv. nr. 459. Lespede funerară de calcar ruptă jos, descoperită în latura sudică a zidului de incintă al cetății de la Slava Rusă și achiziționată de Muzeul din Tulcea în 1970⁴. Dimensiuni : 0,72 × 1,031 × 0,18 m. Cîmpul inscripției, lat de 0,48—49 m, era încadrat de un chenar ornamentat cu motivul viței, abia vizibil astăzi. Înălțimea literelor variază între 6,60 cm și 5,20 cm. După ductul literelor, inscripția datează din secolul al II-lea.

D M	D(is) M(anibus)
OTHI SEV	Othi(s) Seu
TISVIVOSE	tis vivo se
POSVITSI	posuit si
BIETBITHID	bi et Bithid
IEBITICON	i(a)e Biti con
IVGIETIVP	iugi et IVP
VSSIPEVER	VSSIPEVER
.VSMAT.....	VSMAT.....

r. 2 se pare că lapidul a omis litera S de la sfîrșitul numelui *Othi*, adăugînd-o ulterior printr-un mic semn sprijinit de litera l; r. 5—6, numele *Bithidia*, neatestat încă în onomastica tracă, a fost scris la dativ în *e*, în loc de *ae*; r. 6, patronimul *Biti* a fost scris fără h; r. 7—9 din literele păstrate n-am putut întregi un nume sau un termen verosimil.

Toate persoanele numite în această inscripție poartă nume trace. *Othis*, neatestat în această formă pînă acum, are analogia cea mai apropiată în *Uthis*, într-o inscripție funerară descoperită lângă Tomis : *Aurelia Uthis*, soția lui *Aurelius Dalenus* din *vicus Amlaidina*⁵; *Seuthes* este unul din numele trace cu cea mai mare răspîndire în inscripțiile din Tracia și este frecvent atestat și în inscripțiile dobrogene⁶; *Bithidia*, neatestat încă⁷,

cităm din Dobrogea pe *Derzenus Biti*, de asemenea de la *Vicus Quintionis*, V. Pârvan, *op. cit.*, nr. 52; *Saturn(i)nus Biti*, de la Tomis, D. Tudor, *MCA*, II, p. 616, nr. 157; un *Bithus* apare și într-un fragment din inscripția Altarului funerar de la Adamclisi (D. Tudor, *MCA*, II, p. 393, nr. 67 = E. Doruțiu, *The military funeral altar of Adamclisi, Dacia*, N. S., V, 1961, p. 345—363).

⁴ Lespedea funerară a fost descoperită de elevii Școlii generale din Slava Rusă în urma unei prăbușiri de teren. A fost extrasă din porțiunea de zid prăbușit și transportată la domiciliul profesorului de istorie din localitate, Ion Chițu, de la care a fost apoi preluată de Muzeul din Tulcea cu toate informațiile necesare.

⁵ *CIL*, III, 13743, Tomis (Urlu-köj); cf. D. Detschew, *op. cit.*, p. 347, vezi și 'Οτύς la Xenofon, *Helenice*, IV, 1, 3 (București, Edit. științifică, 1965) rege paphlagonian : „Îndată ce a ajuns în Paphlagonia, Otys s-a și înfățișat și a încheiat alianță cu el, mai ales că, fiind chemat de regele perșilor, nu se dusese la curtea lui”. Și mai departe : „Ia spune-mi Spithiridates, n-ai vrea să dai pe fiica ta de soție lui Otys?”. El răspunde : „Eu aș primi bucuros, numai să vrea el să ia pe fiica unui fugar, deoarece el e rege peste o țară întinsă și puternică” (subl. ns.). Vezi și Louis Robert, *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine*, partea I, Paris, 1963, și Ladislav Zgusta, *Kleinasiatische Personennamen*, Praga, 1964.

⁶ *Seutes* sau *Seuthes* este unul dintre numele frecvente la tracii sud-dunăreni. D. Detschew, *op. cit.*, p. 68, și I. I. Russu, *op. cit.*, p. 121, citează 115 exemple cu acest nume. Apare întocmai pe un bloc fragmentar de piatră cu inscripție mutilată la Tropaeum Traiani, publicat de D. Tudor, în *MCA*, II, p. 593, nr. 67, ca „Sept(imius)” și emendat de Emilia Doruțiu, *op. cit.*, p. 348, sub forma *Seuti(f.)?*

⁷ Numele *Bithidia* este neîntîlnit pînă în prezent în onomastica tracă. Nu este menționat nici de D. Detschew și nici de I. I. Russu.

pare a fi forma feminină a numelui *Bithus*, nume care intră ca patronim în componența numelui soției lui *Othis*.

Această inscripție, împreună cu stela funerară a lui *Durises Bithi*, prezentată mai sus, documentează pentru prima dată o așezare rurală locuită de traci, separat sau alături de *veterani et cives Romani*, după chipul numeroaselor așezări de acest fel numite în inscripțiile doborogene.

Cetatea de la Slava Rusă, în apropiere de Babadag, nu a fost suficient și sistematic cercetată. Materialele scoase la iveală cu ocazia unor sondeaje sau întâmplător sînt relativ puține, constînd din basorelieful și capiteluri romano-bizantine, aparținînd unei bazilici din secolul al VI-lea e.n., dezvelită de I. Barnea⁸, monede, cărămizi și țigle romane⁹, un stîlp miliar¹⁰ și 9 inscripții funerare (cu cele două publicate în lucrarea de față)¹¹.

Actualul zid de incintă a fost construit, probabil, la începutul perioadei romano-bizantine, cînd cetatea a cunoscut cea mai mare extindere, devenind un puternic centru strategic și comercial, asemănător cetăților de la *Ulmelum* și *Tropaeum Traiani*, fiind amintită de Procopius (*De aedificiis*, IV, 7) ca „cetatea” *Ibida* (Ἰβίδα πόλις)¹².

Nici un document literar mai vechi nu atestă pe locul Ibidei o cetate mai veche de secolul al IV-lea e.n. Actuala configurație a terenului din interiorul cetății ne îndeamnă să presupunem, în secolele II-III e.n., existența unui castru pe înălțimea dinspre sud și a unei așezări civile la poalele acestei înălțimi spre nord-vest și nord-est.

Dezvoltarea economică a așezării civile, situată într-o zonă roditoare și udată de Slava, la intersecția unor drumuri comerciale și de o mare importanță strategică, a impus fortificarea ei. În acest fel, credem că s-a ajuns la formarea cetății romano-bizantine, al cărei nume ni s-a transmis sub forma *Ibida*, aparținînd așezării civile, în cursul secolelor II—III e.n. centru al unei unități administrative, al unui „pagus” roman care includea întreaga zonă a Slavelor (Slava Rusă, Slava Cercheză, Camena-fostul „vicus Petra”).

Cele două monumente funerare prezentate în lucrare ca provenind de la Slava Rusă au fost executate din același calcar sarmatic (galben-cenușiu) din carierele de piatră din apropierea Slavelor (masivul de calcar sarmatic din jurul Babadagului). Ele au fost refolosite ca material de construcție într-o vreme tulbure din perioada romanității târzii, cînd primejdia permanentă nu dădea posibilitatea apărătorilor cetății de a extrage

⁸ *SCIV*, 1954, 1—2, p. 112, *Șantierul Histria*, Cercetări din sectorul Camena — Slava Rusă — Babadag.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *CIL*, III, 7612; V. Pârvan, *Ulmelum*, I, p. 578, nota 4.

¹¹ R. Netzhamer, *Aus Rumänien, I. Einsiedeln*, 1909, p. 385—391; cf. I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, II, 1968, p. 426, nota 32; D. Tudor, *op. cit.*, p. 594—595, nr. 73; A. Rădulescu, *SCIV*, XIV, 1963, 1, și Ion Barnea, *op. cit.*, p. 293; A. Rădulescu, *Noi monumente epigrafice din Scythia Minor*, Constanța, 1964, p. 168, nr. 17; Emilia Doruțiu, *Precizări topografice despre unele inscripții dobrogene*, în *SCIV*, 15, 1964, I, pl. 32(6).

¹² Cf. G. Popa-Lisseanu, *Izvoare privind istoria românilor*, XV, București, 1939, p. 107; R. Vulpe, *Hist. ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 332, și *Istoria României*, I, București, 1960, p. 600—601.

și a transporta material de construcție suficient. De aceea era folosit în-
tregul material litic din interiorul sau din apropierea cetății.

4. (Liceul Topolog) *Topolog*. Fragment dintr-un altar votiv de calcar¹³.
Lipsește atât partea superioară, cât și cea inferioară. Înălțimea : 0,63 m,
lățimea 0,50 m, grosimea 0,50 m. S-au păstrat 7 rinduri ; din ultimul rind
numai partea de sus a literelor. Literele drepte, îngrijit executate, au
înălțimea de 0,08 m. Lapidul nu a folosit semne de punctuație.

FIDIVS	fidius
HELIVS		Helius
DOMO		domo
AMVRIO		Amurio
VIVO SI		vivo si
BI		bi
F C		f(aciendum) c(uravit)

Inscripția a fost scrisă corect, lapidul respectînd cu strictețe înăl-
țimea literelor și distanța de 0,02 m dintre ele, excepție făcînd ultimele
două — F și C —, cu care se încheie inscripția.

Dedicantul era un grec romanizat de proveniență microasiatică, lo-
calitatea Amorium aflîndu-se în Phrygia¹⁴. Probabil că scrierea cu V
(AMVRIO), în loc de O (AMORIO) a numelui localității reprezintă o gre-
șeală a lapidului.

Intrucît partea superioară a altarului lipsește, considerăm că numele
dedicantului trebuie restituit în Aufidius¹⁵ sau Fufidius¹⁶, nume romane
deja cunoscute în onomastica inscripțiilor din provinciile dunărene și din
Dobrogea.

Helius este o formă romanizată a numelui grecesc Helios și este
cunoscută din diverse inscripții¹⁷.

După duct, inscripția aparține primei jumătăți a secolului al II-lea
e.n.

Blocul de calcar prezintă urme de refolosire ; a fost cioplit la ambele
capete și perforat în 4 locuri pe grosime într-o epocă recentă, ceea ce ne
face să punem sub semnul întrebării locul descoperirii sale. Topologul
însă trebuie trecut ca punct arheologic, deoarece o serie de obiecte aflate
în depozitul muzeului tulcean, între care un leu sculptat din calcar, cera-
mică elenistică și romană, provin din teritoriul său.

5. Muzeul Deltei Dunării Tulcea, inv. nr. 474. Fragment de stelă
funerară din calcar cu urme de refolosire¹⁸, descoperit în împrejurimile lo-

¹³ Vezi p. 7. Achiziționată la început de învățătorul Alex. Bucurenciu, a fost preluată
apoi de Liceul Topolog, în curtea căruia se găsește în prezent.

¹⁴ Din această localitate provin și cele două inscripții inserate în *CIL*, III, la p. 68
și 1 268.

¹⁵ *CIL*, III, 7437 (*Aufidius*).

¹⁶ Em. Popescu, *Epigraphische Beiträge zur Geschichte der Stadt Tropaeum Traiani*,
SICI, VI, 1964, p. 193 — Fufidi(u)s.

¹⁷ *Helius*, *CIL*, III, 2045, 3188, 2391, 12917, 13360 1. 13737. *Capidava*, I, nr. 26 (sfir-
șitul secolului al II-lea e.n.).

¹⁸ Inscripția a fost găsită în temelia casei unui locuitor din comună, casă construită
înainte de primul război mondial, cu piatră de construcție adunată din împrejurimile Casimcei.

calității Casimcea. Se păstrează o mică parte din câmpul inscripției încadrat de un chenar cu ornamentul distrus și avînd deasupra un fronton cu o rozetă în centru. Dimensiuni : $0,68 \times 0,85 \times 0,24$ m, lățimea câmpului inscripției : 0,57 m. Textul inscripției se păstrează parțial pe cinci rînduri, literele avînd o înălțime între 6 și 4 cm.

D M

D(is) M(anibus)

HAVEVIATOR HICSITIS

Have viator. Hic siti s(unt)

.....IORVITALADA

.....IOR v(e)t(eranus) ala (e)

.....SIOVALERIS

[? Dard (anorum) et ...] sio Valeris

.....IMIV

.....imiu

.....

r. 1 din litera H se păstrează doar partea de sus a hastei a doua ; r.2 propunerea noastră de lectură este incertă, VITAL putînd reprezenta cognomenul defunctului; în acest caz nu găsim nici o soluție pentru literele următoare. ADA; r. 3, literele L și E din Valeris au fost scrise în ligatură.

În împrejurimile Casimcei au mai apărut și alte vestigii arheologice. Astfel, în locul numit „Dulbencea” au fost găsite o colonetă de marmură și un fragment de cornișă din calcar sarmatic, iar în punctul „La vie”, partea inferioară a unei statuete feminine în stolla și sandale romane, precum și un cap de leu din calcar.

Deși modeste, documentele epigrafice prezentate de noi în acest articol aduc o contribuție prețioasă pentru cunoașterea populației romane din nordul Dobrogii romane, destul de puțin cercetată pînă astăzi.

NOTES ÉPIGRAPHIQUES

RÉSUMÉ

L'auter présente quatre fragments de stèles funéraires (fig. 1, 2, 3 et 5) et un fragment d'autel votif (fig. 4), découverts fortuitement le long de l'artère de communication qui coupe le département de Tulcea en deux, du nord au sud.

Ces pièces funéraires attestent aux environs de Cataloi, Slava Rusă, Topolog et Casimcea des établissements ruraux inconnus jusqu'à présent.

Aussi, les monuments funéraires de Slava Rusă prouvent la présence des colons thraces dans le nord de la Dobroudja au IIe siècle de n. è., étant jusqu'à présent les uniques témoignages épigraphiques.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — 1, fragment de l'inscription funéraire découverte à Cataloi, dép. de Tulcea, en 1955 (Musée de Tulcea); 2, fragment de pierre funéraire avec inscription, découverte à Slava Rusă, dép. de Tulcea, en 1950 (Musée de Tulcea); 3, fragment de pierre funéraire avec inscription, trouvé à Slava Rusă, en 1970 (Musée de Tulcea); 4, fragment d'un autel funéraire romain découvert à Topolog, dép. de Tulcea (Musée de Tulcea); 5, fragment d'une stèle funéraire découverte dans les environs de Casimcea, dép. de Tulcea, Musée de Tulcea).

Fig. 1. — 1, fragment de inscripție funerară descoperit la Cataloi, jud. Tulcea, în 1955 (Muzeul din Tulcea); 2, fragment de piatră funerară cu o inscripție, descoperit la Slava Rusă, jud. Tulcea, în 1950 (Muzeul din Tulcea); 3, fragment de piatră funerară cu o inscripție, găsit la Slava Rusă în 1970 (Muzeul din Tulcea); 4, fragment dintr-un altar funerar român descoperit la Topolog, jud. Tulcea (Muzeul din Tulcea); 5, fragment de stelă funerară descoperit în împrejurimile Casimcei, jud. Tulcea (Muzeul din Tulcea).

Fig. 1

